

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42863>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-25 and may be subject to change.

NEGEN TALEN EN DRIE SCHRIFTEN Schriftverwerving en schriftgebruik in Eritrea

Yonas Mesfun Asfaha, Jeanne Kurvers & Sjaak Kroon, Babylon, Departement Interculturele Communicatie, Universiteit van Tilburg

1 *Inleiding*

De sociolinguïstische en taalpolitieke omstandigheden in Eritrea, zoals in kaart gebracht door Hailemariam (2002), vormen het decor van een in 2004 gestart vergelijkend onderzoek naar de verwerving en het gebruik van geletterdheid in dit meertalige en multisciptale Oost-Afrikaanse land¹. In deze bijdrage doen we verslag van de eerste resultaten van een van de deelstudies van dit onderzoek. Het betreft een deelstudie naar de functies en het gebruik van geletterdheid in Eritrea's negen talen en drie schriften en de waarde die daar door de verschillende etnolinguïstische groepen aan wordt gehecht. Na een inleidende paragraaf over meertaligheid, taalpolitiek en taalonderwijs in Eritrea, bespreken we in paragraaf 3 de vraagstelling en opzet van het complete onderzoek. Van genoemde deelstudie, een survey bij 670 volwassen Eritreeërs over hun praktijken en opvattingen inzake geletterdheid, doen we verslag in paragraaf 4. Daarbij gaan we behalve op enkele achtergrondkenmerken van de respondenten vooral in op hun zelfgerapporteerde geletterdheid, op het gebruik daarvan in verschillende domeinen, op het gebruik van verschillende schriften in die domeinen en op schriftvoorkeuren. In paragraaf 5 formuleren we enkele voorlopige conclusies en discussiepunten.

2 *Meertaligheid, taalpolitiek en taalonderwijs in Eritrea*

Eritrea ligt in de Hoorn van Afrika aan de kust van de Rode Zee. Het land is onafhankelijk geworden in 1991 en telt 3,6 miljoen inwoners die behoren tot negen verschillende etnolinguïstische groepen. Die groepen belijden in hoofdzaak drie verschillende godsdiensten en spreken negen verschillende talen die drie verschillende taalfamilies vertegenwoordigen en drie verschillende schriften gebruiken (zie Tabel 1).

De in Tabel 1 aangegeven procentuele omvang van de etnolinguïstische groepen is gebaseerd op schattingen van Alders & Abbink (2005). De Tigrinja zijn veruit de grootste etnolinguïstische groep. Samen met de Tigre vormen ze bijna 80% van de bevolking. Hun taal, het Tigrinja, is naast het Arabisch en Engels de belangrijkste

¹ Het onderzoek is getiteld 'Literacy acquisition in different writing systems in multilingual Eritrea: a comparative analysis' en wordt van 2004-2008 gefinancierd door NWO/WOTRO onder projectnummer W 39-307.

werktaal van de overheid. De overige Eritrese talen hebben slechts geringe sprekersaantallen. Het Arabisch wordt behalve door de oorspronkelijk uit Saoedi-Arabië afkomstige Rashaida ook als moedertaal gesproken door teruggekeerde Eritreeërs die tijdens de oorlog met Ethiopië als vluchteling in Soedan hebben gewoond en daar op het Arabisch zijn overgegaan. Overigens speelt het Arabisch als taal van de Islam in Eritrea ook bij de meeste andere etnische groepen (behalve de Tigrinja) een grote rol.

Tabel 1: *Etnische groepen, talen, taalfamilies, schriften en godsdiensten in Eritrea*

Groep	Omvang	Taal	Taalfamilie	Schrift	Godsdienst
Tigrinja	50%	Tigrinja	Semitisch	Geez	Orthod.- Christen
Tigre	27%	Tigre	Semitisch	Geez	Moslim
Afar	6,0%	Afar	Koesjitisch	Latijns	Moslim
Saho	5,0%	Saho	Koesjitisch	Latijns	Moslim
Bidhaawyeet	3,0%	Bidhaawyeet	Koesjitisch	Latijns	Moslim
Kunama	3,0%	Kunama	Nilotisch	Latijns	Christen/Moslim
Nara	2,0%	Nara	Nilotisch	Latijns	Moslim
Bilin	2,0%	Bilin	Koesjitisch	Latijns	Christen/Moslim
Rashaida	1,0%	Arabisch	Semitisch	Arabisch	Moslim

Als reactie op de meertalige en multi-etnische samenstelling van de bevolking formuleerde de voorlopige regering van Eritrea vanuit het leidende beginsel van *unity through diversity* al voor de onafhankelijkheid een taalpolitiek die uitging van het moedertaalprincipe en alle etnische groepen in staat stelde primair onderwijs te volgen in hun eigen taal. Was de eigen taal Tigrinja, dan werd Arabisch als vak aangeboden, was de eigen taal Arabisch dan werd Tigrinja als vak aangeboden en was de eigen taal Tigrinja noch Arabisch dan werden beide of een van beide als vak aangeboden. Verder werd in het primair onderwijs ook Engels als vak ingevoerd met het oog op het gebruik van deze taal als instructietaal in het voortgezet onderwijs (Department of Education, 1991). Hailemariam (2002) laat zien dat aan deze taalpolitiek overwegingen ten grondslag lagen die direct te maken hebben met de wens uit de verschillende etnolinguïstische groepen één Eritrese natie te vormen met een gemeenschappelijke Eritrese identiteit. De Eritrese taalpolitiek werd in de eerste jaren met voortvarendheid geïmplementeerd (Gottesman, 2000). Al tijdens de onafhankelijkheidsoorlog werden schoolboeken in het Tigrinja en Tigre geproduceerd die vervolgens werden vertaald in het Afar, Arabisch, Kunama, Nara en Saho en na 1991 ook in de andere talen. Voor talen als het Nara en Bidhaawyeet betekende dit het begin van hun geschiedenis als geschreven taal. Kunama, Afar, Bilin, Saho en Tigre hadden toen al een geschiedenis van schriftgebruik van meer dan honderd jaar en Tigrinja en Arabisch van meer dan duizend jaar (Hailemariam, 2002; Negash, 1999). In de jaren na de onafhankelijkheid bleek het door gebrek aan leraren echter vaak moeilijk aan deze praktijk vast te houden en kwamen Tigrinja en Arabisch als vak veelal te vervallen (Hailemariam, 2002, 100-101).

De negen talen van Eritrea gebruiken drie verschillende schriftsystemen: het alfabetische Latijnse schrift (Bilin, Bidhaawyeet, Kunama, Saho, Nara en Afar), het consonantisch-alfabetische Arabische schrift en het syllabische Geez schrift of Fidel (Tigrinja en Tigre). Deze schriften verschillen van elkaar in de wijze waarop ze de eenheden van

de taal representeren, in grafische vorm en in orthografische complexiteit (Burnaby, 1997). Als gevolg van de Eritrese taalpolitiek worden in Eritrea deze drie schriften op school onderwezen. Dit betekent dat kinderen in minstens twee maar soms zelfs in drie verschillende talen en schriften leren lezen: het (aanvankelijk) leesonderwijs vindt plaats in de eigen taal, het Tigrinja en/of Arabisch en het Engels.

Hoewel er bij de effectiviteit van de Eritrese taalpolitiek in termen van de door leerlingen behaalde resultaten op het gebied van aanvankelijk lezen en schrijven in de verschillende genoemde talen in de loop der jaren, o.a. door Unesco (2000), wel vraagtekens zijn geplaatst, waren daar tot voor kort nauwelijks empirische gegevens over beschikbaar. Het Ministerie van Informatie van Eritrea rapporteerde in 2002 een alfabetiseringspercentage van 53% (Ministry of Information, 2002). Recent zijn echter de uitkomsten gepubliceerd van een studie naar lees- en schrijfvaardigheid in de verschillende Eritrese talen en het Engels waaruit blijkt dat dit onderwijs verre van effectief is. In alle onderzochte Eritrese talen is sprake van teleurstellende resultaten en ook de resultaten voor Engels zijn zeer zwak (Walter & Davies, 2002). Overigens wordt in deze studie vooral gewezen op gebrek aan onderwijsleermiddelen en geschoolde leerkrachten als belangrijkste verklaring. De invloed van taal en schrift op leerresultaten werd niet onderzocht.

Mede als reactie op deze onderzoeksgegevens is er momenteel sprake van een ingrijpende herziening van het Eritrese onderwijssysteem die ook van invloed is op het taalonderwijs in het primair onderwijs (Government of Eritrea, 2002). Met name het curriculum en de methodes voor aanvankelijk lezen in de verschillende talen worden herzien door de *Language Panels* van het Ministerie van Onderwijs. De moedertaalpolitiek blijft echter gehandhaafd (Government of Eritrea, 2002, 18) en tegelijk is er sprake van plannen om het Arabisch voor alle leerlingen als verplicht vak in te voeren (Interview Mussa, 2005).

3 Onderzoek naar schriftverwerving en schriftgebruik in Eritrea

De verwerving van geletterdheid in ontwikkelingslanden is al speerpunt van beleid sinds de oprichting van Unesco in 1945. Toch heeft bijna al het fundamentele onderzoek naar geletterdheid tot nu toe plaatsgevonden in ontwikkelde westerse samenlevingen (Wagner, 1999). Vergelijkend onderzoek naar verwerving van geletterdheid in verschillende schriften is tot nu toe vooral gericht geweest op verschillende culturen en onderwijsstradities. Een voorbeeld is de vergelijking van verwerving van geletterdheid door Amerikaanse, Chinese en Japanse kinderen door Lee e.a. (1995). Daardoor weten we heel weinig over de invloed van die schriften zelf op de verwerving van geletterdheid. Dat kan in een situatie waarin verschillende schriften binnen één curriculum en cultuur worden verworven - zoals in Eritrea - veel beter worden onderzocht.

De verwerving van geletterdheid in verschillende talen en schriften is een theoretisch interessant onderzoeksthema vanwege het verschil in fonologische status tussen de syllabe (zoals gebruikt in het syllabische Geez schrift) en het foneem (zoals gebruikt in het alfabetische schrift). Het doorgronden van het foneem is voor veel kinderen die in een alfabetische schrift leren lezen een goed gedocumenteerd cognitief probleem. Het wordt beschouwd als de belangrijkste predictor van leesproblemen (Goswami, 2000). Voor niet-lezers is het bijna onmogelijk aan te geven hoeveel klanken een woord

bevat. De syllabe daarentegen is veel makkelijker toegankelijk, zelfs voor jonge kinderen. De cognitieve voorwaarden voor het leren van een syllabisch schrift zijn nauwelijks onderzocht. Dat geldt ook voor de transfer bij het leren lezen van het ene schrift naar het andere. Eritrea biedt een uitgelezen mogelijkheid de verwerving van geletterdheid in een syllabisch schrift (Geez) te vergelijken met de verwerving van geletterdheid in twee alfabetische schriften (het alfabetische Latijnse schrift en het consonantisch-alfabetische Arabische schrift).

Een tweede onderzoeksthema betreft het gebruik van geletterdheid. Dat geletterdheid in verschillende talen en schriften in Eritrea binnen een en hetzelfde curriculum wordt verworven, betekent niet dat geletterdheid door de verschillende betrokken etnolinguïstische groepen op dezelfde wijze wordt gebruikt en gewaardeerd. Er is niet veel bekend over het gebruik, de functies en de waardering van de verschillende schriften in Eritrea, en ook niet over de beschikbaarheid van leesmaterialen en behoeften daaraan van zijn inwoners. Voor een jong land als Eritrea is kennis over de verschillende manieren waarop door zijn burgers van schrift gebruik gemaakt wordt van vitaal belang.

Tegen deze achtergrond worden in ons onderzoek vier samenhangende deelonderzoeken onderscheiden. Deze betreffen (1) het gebruik van geletterdheid, (2) het onderwijzen van geletterdheid, (3) de beheersing van geletterdheid en (4) de verwerving van geletterdheid. We beperken ons in het volgende tot het eerste deelonderzoek. Het gaat daarbij om een sociolinguïstisch survey betreffende de functies en het gebruik van geletterdheid in Eritrea's negen talen en drie schriften en de waarde die daar door de verschillende etnolinguïstische groepen aan wordt gehecht.

4 *Surveygegevens over schriftgebruik in Eritrea*

4.1 *Opzet en uitvoering van het onderzoek*

Het deelonderzoek naar schriftgebruik vond plaats van februari tot juni 2005. Op zestien verschillende locaties in Eritrea werden met behulp van getrainde meertalige test-assistenten mondelinge interviews afgenomen bij 670 volwassen respondenten uit de negen etnolinguïstische groepen. Per groep werd een keus gemaakt uit de regio's waar de groep vooral gevestigd is en werden data verzameld in een stad en een nabijgelegen dorp. De bruikbaarheid van de ontwikkelde vragenlijst werd nagegaan in een vooronderzoek. De afnameduur van de interviews varieerde van 30 tot 45 minuten.

De vragenlijst had betrekking op sociale aspecten van schriftgebruik in de Eritrese samenleving en op opvattingen en attitudes ten aanzien van de drie gebruikte schriften. Ze bestond uit drie delen en bevatte 56 vragen. Het eerste deel telde 29 vragen over (de mate van) het gebruik van lezen en schrijven (door geletterde respondenten) in vijf domeinen: werk, thuis, vrije tijd, religie en burgerschap en enkele vragen voor ongeletterde respondenten over het invoeren van hulp van derden bij het lezen en schrijven. Het tweede deel betrof opvattingen en attitudes en bevatte elf vragen (voor geletterde en ongeletterde respondenten) over het al dan niet kunnen lezen en schrijven en over de drie Eritrese schriften. Deel drie betrof achtergrondkenmerken van de respondenten zoals taalachtergrond, genoten onderwijs, leeftijd, sekse, godsdienst.

Om onderlinge vergelijking tussen de groepen mogelijk te maken werd, gezien de geringe omvang van de meeste etnolinguïstische groepen niet gewerkt met een propor-

tionele maar met een disproportionele steekproef. In Tabel 2 is de uiteindelijk gerealiseerde steekproefgrootte per etnolinguïstische groep opgenomen. Bij de keuze van respondenten werd zoveel mogelijk gestreefd naar een gelijke verdeling naar achtergrondkenmerken. Met het oog op de geformuleerde onderzoeksvragen is er echter voor gezorgd dat de steekproef uit meer geletterde dan ongeletterde Eritreeërs zou bestaan.

De onderzoeksgroep (n=670) bestond voor 60% uit mannen en voor 40% uit vrouwen (vooral in de nomadische moslimgemeenschappen bleek het niet altijd eenvoudig vrouwen bereid te vinden om aan een interview deel te nemen). De gemiddelde leeftijd van de onderzoeksgroep is bijna 40 jaar. Ruim 40% is nooit naar school geweest; 20% heeft vijf jaar primair onderwijs als hoogste onderwijsniveau; bijna 8% heeft na het basisonderwijs twee jaar vervolgonderwijs en 22% heeft daarop volgend vijf jaar voortgezet onderwijs genoten; 9% tot slot heeft een vorm van hoger onderwijs afgerond. Van de onderzoeksgroep is naar eigen zeggen ruim 12% eentalig, ruim 16% tweetalig en 71% meertalig. Deze gegevens komen overeen met het thuistaalonderzoek van Hailemariam (2002).

De onderzoeksgroep telt 72,1% moslims en 27,9% christenen. Omdat we in deze bijdrage vooral de achtergrondkenmerken etnolinguïstische groep en religie gebruiken is de samenstelling van de onderzoeksgroep naar deze kenmerken weergegeven in Tabel 2.

Tabel 2: *Onderzoeksgroep naar religie en etniciteit (percentages)*

Groep	Orthodox- Christen	Katholiek	Protestant	Moslim	Steekproef N	Steekproef (%)
Afar	-	-	-	100,0	61	9
Bilen	15,9	46,3	-	37,8	82	12
Bidhaawyeet	-	-	-	100,0	69	10
Kunama	28,8	19,7	7,6	43,9	66	10
Nara	-	-	-	100,0	73	11
Rashaida	-	-	-	100,0	42	6
Saho	-	-	-	100,0	80	12
Tigre	2,1	1,1	1,1	95,8	95	4
Tigrinja	86,3	5,9	1,0	6,9	102	15
Totaal	18,2	8,7	1,0	72,1	670	100

4.2 *Mate van leesvaardigheid*

De zelfgerapporteerde leesvaardigheid van de respondenten (in hun eigen taal) is weergegeven in Tabel 3.

Tabel 3: *Zelfrapportage leesvaardigheid naar etnolinguïstische groep (percentages)*

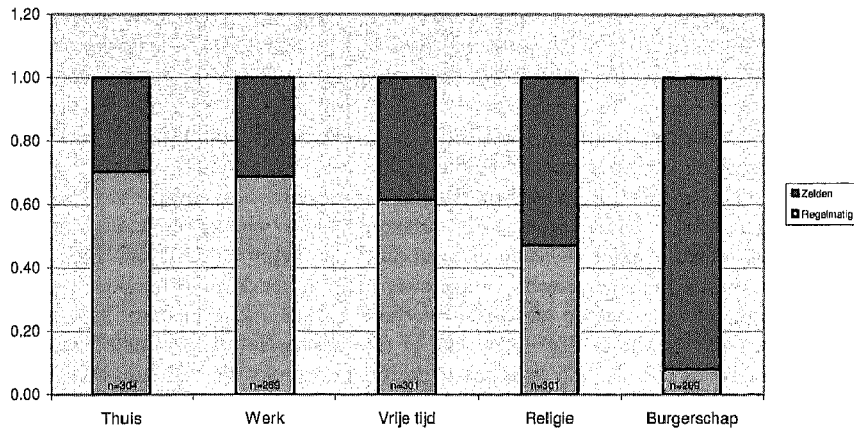
	Vloeiend	Beginnend	Analfabeet	N (100%)
Afar	60,7	4,9	34,4	61
Bilen	45,1	9,8	45,1	82
Bidhaawyeet	36,2	10,1	53,6	69
Kunama	48,5	16,7	34,8	66
Nara	32,9	20,5	46,6	73
Rashaida	21,4	4,8	73,8	42
Saho	46,3	8,8	45,0	80
Tigre	51,6	11,6	36,8	95
Tigrinja	66,7	12,7	20,6	102
Gemiddeld	47,5	11,5	41,0	670

Bijna 60% van de respondenten zijn (vloeiende of beginnende) lezers. Daarmee ligt het percentage geletterden in onze onderzoeksgroep boven dat in de totale bevolking. Landelijk wordt het percentage analfabete volwassenen door het Ministerie van Informatie geschat op ruim 50%. Minder dan 50% van de respondenten noemen zich vloeiende lezers en meer dan 40% noemt zich analfabeet. De meeste vloeiende lezers worden gevonden bij de Tigrinja, de Afar en de Tigre (de drie grootste etnolinguïstische groepen), de meeste niet-lezers bij de Rashaida, Nara en Bidhaawyeet. Als zodanig weerspiegelt de tabel de maatschappelijke realiteit: het is erg moeilijk om bij de nomadische Rashaida en Bidhaawyeet mensen te vinden met een hoog niveau van geletterdheid.

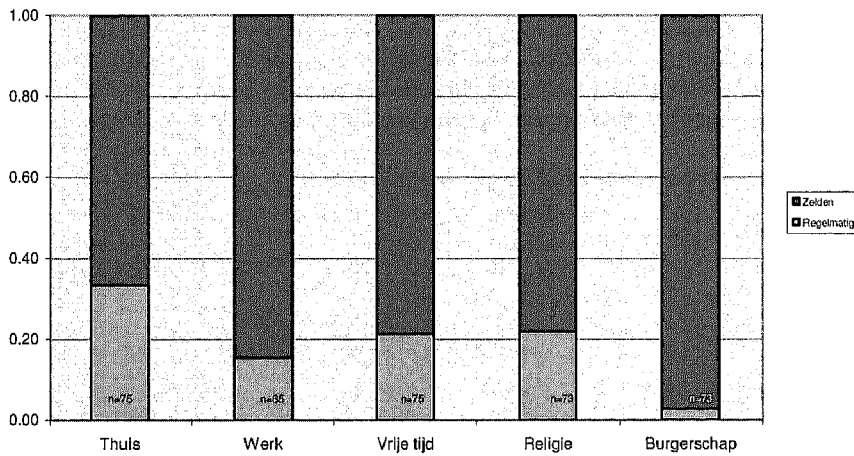
Uitgesplitst naar godsdienst blijken met name de orthodox-christelijke (60,7%), de katholieke (63,8%) en de protestantse (100%) respondenten vloeiende lezers te zijn; van de moslims is ruim 47% analfabeet. Een bijzondere positie in dit verband wordt ingenomen door de Afar. Alle respondenten van deze etnolinguïstische groep zijn moslim en ruim 60% rapporteert vloeiend te kunnen lezen. Wellicht spelen de mobiliteit en de handelscontacten met Saoedi-Arabië, Jemen en Djiboetie van de semi-nomadische Afar, die zich ophouden in de smalle langgerekte kuststrook tussen de Rode Zee en Ethiopië, hier een rol.

4.3 *Lezen en schrijven in verschillende domeinen*

De domeinen waarin de respondenten lezen en schrijven en de mate waarin dat gebeurt worden weergegeven in Figuur 1 voor de vloeiende lezers en in Figuur 2 voor de beginnende lezers. De gegevens in Figuur 1 en 2 hebben betrekking op dat deel van de respondenten dat in Tabel 3 als vloeiende dan wel beginnende lezers is opgenomen (N=395). Deze zelfgerapporteerde leesniveaus vertonen overigens een hoge correlatie met de door de respondenten behaalde onderwijsniveaus: de beginnende lezers hebben in meerderheid alleen primair onderwijs, de vloeiende in meerderheid voortgezet of hoger onderwijs ($Rho=.91$). De interne consistentie van de vragenlijst naar schriftgebruik in de vijf onderscheiden domeinen is hoog (Cronbach's alpha .95). Doordat niet alle respondenten in alle domeinen actief zijn, zijn de aantallen respondenten in Figuur 1 en 2 per domein verschillend.

Figuur 1: Frequentie van schriftgebruik door vloeiende lezers in verschillende domeinen

Figuur 2: Frequentie van schriftgebruik door beginnende lezers in verschillende domeinen

Uit Figuur 1 en 2 blijkt dat kunnen lezen niet per se betekent dat die activiteit ook in alle onderscheiden domeinen en door vloeiende en beginnende lezers in dezelfde mate wordt toegepast. In alle domeinen blijken er grote verschillen te bestaan tussen het gebruik van geletterdheid door beginnende en vloeiende lezers. In de thuissituatie, ligt het percentage regelmatig schriftgebruik rond de 35%. daarbuiten maakt slechts 20% of minder van de beginnende lezers regelmatig (dagelijks, wekelijks of maandelijks) gebruik van lezen en schrijven. Het laagst ligt dit percentage in het domein burgerschap. Voor de vloeiende lezers liggen de percentages aanzienlijk hoger. Met uitzondering van het domein burgerschap, waar het percentage beneden de 10% ligt, is er sprake van tussen de 40% en 80% regelmatig lezen en schrijven in de bevraagde domeinen.

Een opvallend verschil tussen beide groepen betreft de domeinen werk en religie. Waar bij de vloeiende lezers het domein werk als het gaat om lezen en schrijven met ongeveer 70% een tweede plaats inneemt, komt het bij de beginnende lezers pas op de vierde plaats met minder dan 25%. Een mogelijke verklaring ligt in het hogere opleidingsniveau van de vloeiende lezers en de daarmee gepaard gaande hogere banen die ook een hogere mate van geletterdheid vereisen. Meer dan het domein werk is voor beginnende lezers blijkbaar religie een domein waar zij institutioneel in aanraking komen met geletterdheid: bij zowel christenen als moslims is er sprake van het 'lezen' (of: opzeggen of reciteren) van heilige teksten. Door vloeiende lezers wordt dit opzeggen misschien minder als lezen ervaren dan door beginnende lezers. Opmerkelijk bij beide groepen is het lage gebruik van geletterdheid in het domein burgerschap.

Schriftelijk contact met de nationale overheid en het lokale bestuur is gering. Dit kan samenhangen met de in Eritrea zwakke of niet bestaande institutionele kaders voor dergelijk contact of met de nog zwakke burgerschapstradities die een ontwikkelingsland als Eritrea kenmerken.

4.4 Gebruik van verschillende schriften

Het gebruik van de drie in Eritrea gebruikte schriften in de verschillende bevraagde domeinen is weergegeven in Tabel 4. Ook deze tabel heeft enkel betrekking op respondenten die in Tabel 3 als vloeiende dan wel beginnende lezers zijn opgenomen. Geletterde respondenten voor wie het desbetreffende domein geen rol speelt omdat ze bijvoorbeeld geen werk hebben, zijn opgenomen in de kolom 'Niet van toepassing'.

Tabel 4: *Schriftgebruik in verschillende domeinen (percentages)*

	Geez schrift	Latijns schrift	Arabisch schrift	Combinatie	Niet van toepassing
Werk	23,8	6,3	10,1	42,8	34,9
Religie	25,8	4,1	45,8	17,2	7,1
Vrije tijd	26,3	5,6	12,9	53,7	1,5
Burgerschap	38,2	4,6	13,4	42,5	1,3
Thuis	25,1	5,6	13,7	53,0	2,8

Tabel 4 laat niet alleen de duidelijke dominantie zien van het Geez schrift maar ook het gebrek aan enige betekenisvolle toepassing van het Latijnse schrift in de verschillende maatschappelijke domeinen in Eritrea - terwijl toch zes van de negen talen in Eritrea het Latijnse schrift gebruiken. Na Geez is het Arabisch schrift het meest gebruikte, met name in het religieuze domein. Waar meer dan een schrift wordt gerapporteerd gaat het meestal om combinaties van Geez met het Latijnse schrift (ook Engels), Geez met Arabisch of Geez met beide.

Het geringe gebruik van het Latijnse schrift komt overeen met de geringe mate waarin het leren van dit schrift nuttig gevonden wordt (vergelijk Tabel 7). Met name sprekers van talen die in het Latijnse schrift worden geschreven twijfelen uitdrukkelijk aan het nut van het onderwijzen van deze talen en schriften op school. Dat is niet zo vreemd als bedacht wordt dat bij de overheid, in de handel en in andere maatschappelijke sectoren vooral het Geez wordt gebruikt. Alleen in het primair onderwijs en bij de

radio (in bulletins) worden talen met het Latijnse schrift echt gebruikt. Van officiële zijde wordt aangegeven dat er op termijn langzaam sprake zal zijn van een toename van het gebruik van het Latijnse schrift en van een grotere beschikbaarheid van gedrukte teksten in dit schrift (Interview Musa, 2005). Het Latijnse schrift scoort ook in het religieuze domein erg laag. In Eritrea gebruikt de meerderheid van de orthodoxe christenen het Geez voor religieuze doeleinden, gebruiken de moslims Arabisch en gebruiken de protestanten en katholieken, afhankelijk van waar ze wonen, het Latijnse schrift of Geez.

4.5 Voorkeur voor verschillende schriften

De voorkeuren van de verschillende etnolinguïstische groepen voor de verschillende schriften lopen uiteen. Tabel 5 laat zien dat er sprake is van twee typen voorkeuren. De Bilen, Kunama, Rashaida en Tigrinja spreken een voorkeur uit voor het schrift waarin hun taal feitelijk geschreven wordt. De Afar, Bidhaawyeet, Nara, Saho en Tigre daarentegen spreken een voorkeur uit voor het Arabisch schrift terwijl hun talen geschreven worden in het Latijnse schrift of, in het geval van de Tigre, het Geez. De Nara, Saho en Tigre tonen de minste verbondenheid met het schrift van hun eigen taal. Absoluut de laagste verbondenheid tonen de Nara: slechts 9,6% zegt van zijn schrift te houden.

Tabel 5: Voorkeur voor schrift naar etnische groep (percentages)

	Geez schrift	Latijns schrift	Arabisch schrift	Combinatie/ geen voorkeur	N (100%)
Afar	4,9	41,0	49,2	4,9	61
Bilen	26,8	43,9	29,3	-	82
Bidhaawyeet	2,9	20,3	69,6	7,2	69
Kunama	18,2	63,6	10,6	7,5	66
Nara	13,7	9,6	67,1	9,6	73
Rashaida	2,4	4,8	90,5	2,4	42
Saho	25,0	13,8	56,3	5,0	80
Tigre	21,1	10,5	68,4	-	95
Tigrinja	73,5	11,8	12,7	2,0	102
Gemiddeld	24,6	23,7	47,6	3,9	670

Uit Tabel 6 blijkt dat de gemaakte keuzen sterk samenhangen met religie. Het zijn vooral de moslims die kiezen voor het Arabisch schrift. Dit terwijl hun talen geschreven worden in het Latijnse schrift of het Geez (bij de Tigre), een schrift dat historisch gezien verbonden is met de orthodoxe kerk in Eritrea en daardoor voor moslims niet direct voor de hand ligt. De orthodoxe christenen blijken veelal een voorkeur te hebben voor Geez en de katholieken en protestanten voor het Latijnse schrift. Opvallend is de positie van de Kunama die, hoewel ze voor ruim 40% uit moslims bestaan toch in grote meerderheid kiezen voor het Latijnse schrift (zie ook Tabel 7).

Tabel 6: Voorkeur voor schrift naar religie (percentages)

	Geez schrift	Latijns schrift	Arabisch schrift	Combinatie/ geen voorkeur	N (100%)
Orthodox	63,1	27,0	8,2	1,6	122
Katholiek	37,9	48,3	13,8	-	58
Protestant	14,3	71,4	14,3	-	7
Moslim	13,5	19,3	62,3	5,0	483
Gemiddeld	24,6	23,7	47,6	3,9	670

De vragenlijst bevat ook een utilitaire vraag (Welk schrift is het nuttigst om te leren?). De antwoorden staan in Tabel 7 naar etnische groep en in Tabel 8 naar religie.

Tabel 7: Nuttigste schrift naar etnische groep (percentages)

	Geez schrift	Latijns schrift	Arabisch schrift	Combinatie/ geen voorkeur	N (100%)
Afar	6,6	32,8	50,8	9,8	61
Bilen	25,6	47,6	25,6	1,2	82
Bidhaawyeet	7,2	23,2	59,4	10,0	69
Kunama	19,7	40,9	28,5	13,6	66
Nara	19,2	8,2	60,3	12,3	73
Rashaida	9,5	19,0	61,9	9,5	42
Saho	18,8	16,3	55,0	10,1	80
Tigre	14,7	28,4	51,6	5,4	95
Tigrinja	46,1	30,4	20,6	2,9	102
Gemiddeld	20,4	27,9	43,9	7,6	670

Tabel 8: Nuttigste schrift naar religie (percentages)

	Geez schrift	Latijns schrift	Arabisch schrift	Combinatie/ geen voorkeur	N (100%)
Orthodox	45,1	35,2	14,8	4,9	122
Katholiek	17,2	62,1	20,7	-	58
Protestant	28,6	42,9	28,6	-	7
Moslim	14,5	21,7	54,2	9,5	483
Totaal	20,4	27,9	43,9	7,6	670

Ook uit de Tabellen 7 en 8 blijkt dat, naast etnolinguïstische herkomst, zeker ook religie mede bepalend is voor de mate waarin het leren van een bepaald schrift nuttig gevonden wordt. Net als in de tabellen over schriftvoorkeur blijkt dat voor moslims meestal het Arabisch te zijn, voor orthodoxe christenen meestal het Geez en het Latijnse schrift en voor katholieken en protestanten meestal het Latijnse schrift.

Het beeld dat uit bovenstaande tabellen naar voren komt is dat niet alle etnolinguïstische groepen even gelukkig zijn met het schrift waarin hun taal geschreven

wordt. Dit beeld wordt bevestigd door de antwoorden op de vraag of men zich zou kunnen voorstellen voor de eigen taal een ander schrift te gebruiken dan het vigerende (zie Tabel 9).

Tabel 9: *Voorstelbaarheid van het schrijven van de eigen taal in een ander schrift (percentages)*

	Ja	Nee	Geen antwoord	N (100%)
Afar	18,0	78,7	3,3	61
Bilen	25,6	74,4	-	82
Bidhaawyeet	50,7	49,3	-	69
Kunama	19,7	78,8	1,5	66
Nara	27,4	69,9	2,7	73
Rashaida	9,5	90,5	-	42
Saho	18,8	80,0	1,3	80
Tigre	28,4	71,6	-	95
Tigrinja	9,8	87,3	2,9	102
Gemiddeld	23,3	75,4	1,3	670

Voor bijna een kwart van de respondenten is een schriftwijziging niet ondenkbaar. Het betreft hier vooral de moslimgroepen van wie de talen in het Latijnse schrift of Geez geschreven zijn. Uit eerder onderzoek is al gebleken dat met name de Tigre, qua omvang de tweede etnolinguïstische groep in Eritrea, tegenstander zijn van het gebruik van Geez voor hun taal (Hailemariam, 2002). Tabel 9 laat zien dat dit ook geldt voor de moslimse Bidhaawyeet en (in mindere mate) de Nara en Bilen. Hoewel hier ook praktische redenen een rol spelen die samenhangen met het brede gebruik van Geez in de samenleving, zijn de belangrijkste motieven voor een gewenste verandering van schrift van religieuze aard. Voordat de Eritrese moedertaalpolitiek alle Bilen scholen dwong over te stappen op het Latijnse schrift gebruikte bijna de helft van de christelijke Bilen bevolking het Geez schrift in de kerk en de aan de kerk verbonden scholen.

Tabel 10: *Geprefereerde alternatieve schrift voor de eigen taal*

	Geez schrift	Latijns schrift	Arabisch schrift	Combinatie/geen voorkeur	N (100%)
Afar	45,5		45,5	9,1	11
Bilen	52,4	4,8	42,9	-	21
Bidhaawyeet	2,9	11,4	85,7	-	35
Kunama	53,8	-	46,2	-	13
Nara	5,0	5,0	85,0	5,0	20
Rashaida	50,0	50,0	-	-	4
Saho	26,7	-	60,0	13,3	15
Tigre	-	14,8	85,2	-	27
Tigrinja	-	70,0	30,0	-	10
Gemiddeld	19,9	12,2	65,4	2,5	156

De duidelijkste tegenstanders van een ander schrift dan Geez, Arabisch en Latijns voor hun taal zijn respectievelijk de christelijke Tigrinja, de moslimse Rashaida en de gemengd christelijke en moslimse Kunama. In Tabel 10 staan de schriften die gekozen worden door de respondenten die voorstander zijn van een schriftwijziging.

Hoewel het hier in de meeste gevallen om slechts kleine aantallen per etnolinguïstische groep gaat, komt het patroon overeen met de gegevens in Tabel 9: van de christelijke Geez-schriftelijke Tigrinja die een voorkeur uitspreken voor een ander schrift kiest de overgrote meerderheid voor het Latijnse schrift (en niet voor het Arabische), terwijl van de moslimse Geez-schriftelijke Tigre de overgrote meerderheid juist kiest voor het Arabische schrift (en niet voor het Latijnse). Van de Latijns-schriftelijke moslimse etnolinguïstische groepen tot slot kiezen de Bidhaawyeet, de Nara en de Saho duidelijk voor het Arabische schrift. Bij de Bidhaawyeet bestaat de angst dat hun taal wordt overvleugeld door het naburige Tigre en Arabisch. Bidhaawyeet is de laatste Eritrese taal die in 2002 op één school in het kader van de moedertaalpolitiek in gebruik werd genomen als schooltaal (Interview Mussa, 2005). Bij de Afar en de Kunama is de keuze tussen Geez en Arabisch ongeveer in evenwicht. De Bilen die een schriftverandering voorstaan kiezen in meerderheid voor het Geez.

5 *Conclusies en discussie*

De gepresenteerde gegevens met betrekking tot het gebruik van de verschillende schriften in Eritrea en de opvattingen over deze schriften van hun gebruikers laten op dit moment nog geen vergaande conclusies toe. Daarvoor zal eerst diepgaander moeten worden gekeken naar de mogelijke invloed op de uitkomsten van achtergrondvariabelen als leeftijd, sekse, onderwijsniveau, taalachtergrond, leesvaardigheid, stad vs. platteland etc. Bovendien zullen mogelijke relaties tussen factoren aan een nader onderzoek moeten worden onderworpen. Dit voorbehoud neemt niet weg dat er op basis van onze gegevens wel degelijk enige tendensen in de data zijn aan te wijzen.

De belangrijkste uitkomst van ons onderzoek tot nu toe is dat religie een overkoepelende invloed lijkt te hebben op de antwoorden van de respondenten betreffende het gebruik van en preferenties voor de onderscheiden schriften. Religie lijkt zelfs een meer bepalende factor te zijn dan het horen bij een bepaalde etnolinguïstische groep. Als mensen aangeven dat ze aan een bepaald schrift de voorkeur geven of een bepaald schrift nuttiger vinden om op school te leren, lopen hun opvattingen uiteen op basis van de religie die ze aanhangen en veel minder op basis van hun etnische of etnolinguïstische identiteit. De respondenten neigen in meerderheid naar of het Geez schrift of het Arabische schrift, de schriften van de heilige boeken van het orthodoxe christendom en de islam, bijbel en koran. Beide schriften vertegenwoordigen de oudste schrifttradities in Eritrea. Vooral de orthodox-christelijke Tigrinja en ook een deel van de christelijke Bilen en Kunama vertonen verbondenheid met het Geez schrift terwijl de andere zes etnolinguïstische (vooral) moslimgroepen neigen naar het Arabische schrift. Daarmee wordt etnolinguïstische identiteit als klassieke verklarende variabele voor het begrijpen van de multiscriptale werkelijkheid en dynamiek in Eritrea naar de achtergrond gedrongen. Met name het verhelderen van de verhouding en wisselwerking tussen religieuze, talige en etnische identiteit als verklarende variabelen zal in het vervolg van ons onderzoek de nodige aandacht moeten krijgen (vgl. bijv. Joseph, 2004).

Scholen gebruiken het Latijnse schrift bij het geven van primair onderwijs. Het wordt ook gebruikt door overheidsmedia in radioprogramma's in de zes Eritrese talen die dit schrift meer of minder recent hebben 'gekregen' (Dutcher, 1998). Deze officiële aandacht voor en promotie van het Latijnse schrift staat in contrast met het geringe gebruik van het schrift in de samenleving en de weinig positieve attitudes van een deel van zijn gebruikers die desgevraagd liever zouden opteren voor het Arabische of Geez schrift. Dit verschil tussen het geringe maatschappelijke gebruik van het Latijnse schrift en de geringe weerklank die het ondervindt bij zijn gebruikers enerzijds en het officieel politiek gesanctioneerde gebruik van het schrift in publieke instituties anderzijds kan gemakkelijk leiden tot kritische vragen bij de vigerende Eritrese taalpolitiek. Die politiek kiest vanuit het principe van *unity through diversity* voor gelijkheid van alle talen en de inrichting van moedertaalscholen. Met name de mensen echter die geacht worden van deze scholen gebruik te maken, plaatsen vooral vanuit het perspectief van de ontwikkelingskansen van hun kinderen, vraagtekens bij het nut van het leren van hun moedertalen (Hailemariam, 2002). Gezien het feit dat ook in de lopende renovatie van het onderwijssysteem in Eritrea de moedertaalschool zal blijven bestaan, terwijl het wel de bedoeling is Arabisch (en niet Tigrinja) als verplicht vak op alle scholen te introduceren, zal ook aan deze ideologisch beladen discussie in het vervolg van ons onderzoek aandacht moeten worden besteed.

Uiteindelijk is het de bedoeling via de uitkomsten van bovenstaande en verdere analyses van de sociolinguïstische situatie in Eritrea inzicht te verwerven in de relatie tussen het maatschappelijke gebruik van geletterdheid in verschillende schriften en het onderwijzen en verwerven van geletterdheid op school in diezelfde schriften (zie paragraaf 3). De uitkomsten van de hier gerapporteerde deelstudie kunnen zo uiteindelijk een bijdrage leveren in de verklaring van de uitkomsten van de deelstudies naar de verwerving van geletterdheid die in 2006 zullen worden uitgevoerd. Deze studies zijn gericht op het onderwijs in geletterdheid, de leerlingvaardigheden die daaruit resulteren en de processen waarlangs deze vaardigheden tot stand komen in de negen talen en drie schriften die Eritrea rijk is.

Bibliografie

- Alders, A., & Abbink, J. (2005). *Eritrean Beauty. The wonderful people of Eritrea*. zp: PrintMedia.
- Burnaby, B. (1997). Writing Systems and Orthographies. In V. Edwards & D. Corson (Eds.), *Literacy. Encyclopedia of Language and Education Vol. 2* (pp. 59-68). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Department of Education (1991). *Declaration of Policies on Education in Eritrea by the Provisional Government*. Asmara: The Provisional Government of Eritrea (EPLF).
- Dutcher, N. (1998). Eritrea: Developing a Programme of Multilingual Education. In J. Cenoz & F. Genesee (Eds.), *Beyond Bilingualism: Multilingualism and Multilingual Education* (pp. 259-269). Clevedon: Multilingual Matters.
- Goswami, U. (2000). Phonological and Lexical Processes. In M.L. Kamil, P.B. Mosenthal, P.D. Pearson & R. Barr (Eds.), *Handbook of Reading Research* (pp. 251-268). Mahwah, NJ/London: Lawrence Erlbaum Ass.
- Gottesman, L. (2000). Reading Behind the (Enemy's) Lines: Fighter-Teachers of Eritrea's Independence War. In S. Martinot & J. James (Eds.), *The Problems of*

- Resistance: Studies in Alternative Political Cultures, Radical Philosophy Today Vol. II.* Amherst, NY: Humanity Books/Prometheus Press.
- Government of Eritrea (2002). *Concept Paper for a Rapid Transformation of the Eritrean Educational System.* Asmara: Government of Eritrea.
- Hailemariam, C. (2002). *Language and Education in Eritrea: A case study of language diversity, policy and practice.* Amsterdam: Aksant Academic Publishers.
- Interview Musa (2005). Interview met Musa Hussein Naib, Directeur Generaal van het Department of General Education. Asmara, mei 2005.
- Joseph, J. (2004). *Language and Identity: National, ethnic, religious.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ministry of Information (2002). *Eritrea. A country Handbook.* Asmara: Ministry of Information.
- Lee, S., Uttal, D.H., & Chen, C. (1995). Writing Systems and Acquisition of Reading in American, Chinese and Japanese First Graders. In I. Taylor & D. Olson (Eds.), *Scripts and Literacy. Reading and learning to read alphabets, syllabaries and characters* (pp. 247-265). Kluwer Academic Publishers.
- Negash, G. (1999). *A History of Tigrinya Literature in Eritrea: The Oral and the Written, 1890-1991.* Leiden: Research School CNWS.
- Unesco (2000). *Education for All in Eritrea: Policies, Strategies and Prospects.* EFA 2000 Assessment Country Reports.
<http://www2.unesco.org/wef/countryreports/>
- Wagner, D. (1999). Literacy Assessment in the Third World: An Overview and Proposed Schema for Survey Use. *Comparative Education Review*, 34, 112-138.
- Walter, S., & Davis, P. (2002). *Eritrea National Reading Survey.* Asmara: Curriculum Division Ministry of Education.